

UNGARN AUF DEM WEG DER DEMOKRATIE. Von der Wende bis zur Gegenwart.

Hrsg.: Georg Brunner. Bouvier Verlag, Bonn 1993. 231 p.

MAGYARORSZÁG A DEMOKRÁCIA ÚTJÁN. A fordulattól napjainkig

A Georg Brunner szerkesztette kötet a magyarországi rendszerváltás történetét kínálja az olvasónak, rámutatva, az átmenet sajátosságaira. A kötet szerkesztője nem titkolja célját, hogy ti. az NSZK-ban az érdeklődés ismét Magyarország felé irányítsa, amely katalizátor szerepet töltött be a német egyesülés folyamatában.

Az első fejezetben *Szabó Máté* docens (ELTE) a politikai fejlődést elemzi. Az 1988. nyári gyors és mélyreható változások a korábbi eseményekben gyökereznek. 1945–1948 között a hatalmi és rendszerkérdés még bizonyos fokig nyitott volt. 1948–1956 között azonban a szovjet típusú berendezkedés mindennemű pluralizmust felszámolt, figyelmen kívül hagyta a nemzeti identitást és a demokratikus értékeket. A rendszer 1953–1956 között hosszabb válságot élt meg, de a változások elmaradása 1956-ban népfelkeléshez vezetett. Ezt követően a sztálini rendszer sok vonása véglegesen eltűnt a magyar politikából. Az 1957-től 1988-ig tartó Kádár-korszakot a reformok és a konzervativizmus együttese jellemezte. A gazdasági és szociálpolitikai intézkedések csődje végül egyre súlyosabb problémát okozott.

A gorbacsovi reformpolitika nyomán jelentkező fiatalabb reformerők kezdeményezéseit rendre elutasították. Radikális politikai fordulatot végül is az MSZMP 1988. májusi pártkonferenciája hozott. Németh Miklós miniszterelnöksége idején megkezdődött a demokratikus átalakulás. A nemzeti egyetértés jegyében „nemzeti kerekasztal” alakult, s fontos szerephez jutott a nyilvánosság és a tömegkommunikáció. A megállapodások eredményeképpen Magyarországon az egypártrendszer és az államszocializmus leépítése egyidejűleg felülről és alulról, erőszakmentesen zajlott.

Az 1990. évi parlamenti választásokon a pártok három csoportja alakult ki: a „keresztény-nemzeti” és az „urbánus-liberális” pártok blokkja, valamint az MSZP. Az ország adósságállománya és a gazdasági problémák nagykoalíciót indokoltak volna. A javaslatot az MDF elutasította, s helyette paktumot kötött az SZDSZ-szel. A magyar rendszerváltás nagyobb tömegmozgalom nélkül, inkább a politikai elit intézményesített cseréjével ment végbe. Fellehetően ezzel magyarázható a tömegek bizonyos fenntartása az új intézményekkel szemben.

Georg Brunner, a kölni egyetem közjogi és államtudományi professzora, a keleti jog intézetének igazgatója, a kötet szerkesztője, Magyarország alkotmányos rendjének kiépülését és működését vizsgálja. A Magyar Köztársaság alkotmányát 1989. október 23-án hirdették ki. Az ország alkotmányos rendszere a köztársasági államformára és a demokratikus kormányzásra épül, amely közvetlen-népképviseleti és közvetlen-népszavazási elven alapul. A jogállamiságot az alkotmányos államiság garantálja: az alkotmányt csak kétharmados többséggel lehet megváltoztatni, betartásáról pedig az alkotmánybíráskodás gondoskodik. A jogállamiság fontos eleme az állampolgári jogok biztosítása — ebben Magyarország élen járt a közép-kelet-európai országok között —, s a bírói függetlenség. Az alkotmány a piactudományra való áttérést is támogatja. Széleskörűen elemzi az országgyűlés, a köztársasági elnök, a kormány, az alkotmánybírárság, az igazságszolgáltatás és egyéb alkotmányos szervezetek funkcióját és működését. Kitér a helyi önkormányzatok szerepére. Úgy véli: Magyarország sikeresen végrehajtotta a jogállami demokráciába való politikai átmenetet. Legfőbb politikai problémát a gazdaság átalakítása jelenti, amely rövid távon növekvő terhet jelent a lakosság széles rétege számára és ezért szociális feszültségekkel jár. Hatékony és értelmes gazdaságpolitikával, megfelelő nyugati segítséggel, a politikusok és a tömegtájékoztatás felelősségtudatával és pszichológiai ügyességével elérhető a lakosság áldozatvállalásának elfogadtatása. Szélsőséges elemek térnyerésének nincs tényleges bázisa. Nagyobb gondot okozhatnak a külső veszélyek, amelyek megszüntetése összeurópai érdek is. Ezért sürgető feladat európai biztonsági rendszer és nemzetközi kisebbségvédelem megvalósítása.

A magyar külpolitika folyamatait *Kiss J. László* a Közgazdaságtudományi Egyetem docense, a Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének tudományos igazgatója tárgyalja. Történelmi-geopolitikai keretfeltételeiről elmondja, hogy a világháborúkat lezáró békeszerződések a határok rögzítésekor nem érvényesítették az etnikai elvet. Az ütközőzónákban elterülő országok állandóan kétoldalú hatások érték. A második világháború után a szovjet biztonságpolitika előterének számított, majd később külpolitikai lojalitása fejében nagyobb belpolitikai mozgástérrel számolhatott.

A fordulat utáni magyar külpolitika változatlan és új elemeit sorolva megállapítja, hogy korábban sok „kicsi kvázi-átmenet” történt. Magyarország a nyolcvanas évek elejétől a „nyugatiasodás úttörője” volt, s a rendszerváltás a ténylegesnél jóval korábban megkezdődött. Kádár János leváltása után a magyar külpolitika sajátos dualizmust valósított meg: nem provokálta szükségtelenül a Szovjetunió biztonságpolitikai érdekeit, de korábbi külpolitikai kötelékei lazításával a nyugati intézményekhez közeledett. 1988–1991-ben az ország nagyságrendjét meghaladó nemzetközi szerepet vállalt, s utat nyitott a német egyesítéshez.

Az Antall-kormány külpolitikai kontinuitása elsősorban a nyugat-európai integrációs politikában mutatkozott meg. Másrészt nyíltan újrafogalmazta és közvetlenül képviselte a nemzeti érdekeket. Együttal sikerült ellenőrzése alatt tartani a Németh-kormány idején beindult folyamatokat, közöttük a Varsói Szerződés és a KGST megszüntetését. Legfontosabb és egyúttal legnehezebb feladata a trianoni örökséggel terhelt jószomszédi politika folytatása. A kormány a kisebbségvédelem szerződéses rögzítésére és a „magyar–magyar” kapcsolatok internacionalizálására törekszik. Szubregionális együttműködési törekvései — visegrádi hármak, Alpok–Adria munkaközösség, Penta- illetve Hexagonale, Tisza–Kárpátok — korlátozott eredményt hoztak, de a jószomszédi politika és a nyugati integrációs törekvések fontos kiegészítő elemei. Az euro-atlanti közösségbe való többdimenziójú integráció prioritása mellett új lehetőségek nyíltak a Szovjetunió utóállamaival kialakítandó „keleti politika” számára.

Az ország gazdasági fejlődését *Andreas Wass von Czege*, a hamburgi egyetem külkereskedelmi intézetének tudományos munkatársa tárgyalja. A második világháború utáni gazdasági fejlődés történelmi feltételeinek összefoglalása után a szocialista rendszer gazdasági liberalizációs kísérleteit elemzi. Ezek az ötvenes években előbb a mezőgazdaságban, majd 1968-tól az iparban bontakoztak ki; 1979-ben és 1984-ben két új reformhullámmal folytatódtak, amelyek a termeléseszközök tulajdonjogát is érintették. A gazdaságpolitikai fordulat 1988–1989-ben történt meg. A rendszerváltásra nehéz gazdasági helyzetben került sor: az ország bruttó adóssága húsz milliárd dollárt tett ki, s meg kellett állítani a növekvő nyugati adósságból finanszírozott kereskedelmi felesleg növekedését a Szovjetunióval. A kelet-európai piacokra irányuló termelés visszafogása nagymérvű munkanélküliséget okozott az állami szektorban.

Az új kormány gazdasági reformprogramja a piaczgazdasági rendszer feltételeinek megteremtésekor a gazdaság mikroszintjeiről való állami kivonulást és az állami beavatkozás leépítését tartalmazza a vállalatoknál. Kétszintű bankrendszert hoztak létre, kialakulóban van a tőkepiac, s állami felügyelettel megindult a privatizáció. Részletesen megismerkedhetünk a gazdaság strukturális változásaival is. A gazdaságpolitikában továbbra is legfőbb prioritást az adósságszolgálat és nemzetközi fizetőképesség megőrzése élvezte, amely tovább mérsékelte az évek óta szűkülő belföldi fogyasztást. Az átmenet kísérőjelenségei a kedvezőtlen külgazdasági feltételek, csökkenő belső termelés, munkanélküliség és infláció. A gazdasági növekedés beindítása expanzív költségvetési politikát feltételez, amely veszélyeztetheti az elért stabilitást. A magas költségvetési hiány és a strukturamegőrző szubvenciók inflációt gerjesztenek és nehezítik a külgazdasági egyensúly helyreállítását, a magas adókkal pedig kiszorítják a magánszektor. Kérdéses az is, meddig folytatható a Nemzeti Bank restriktív pénzpolitikája. A teljeskörű konvertibilitáshoz liberalizálni kell a szigorú devizajogi rendelkezéseket és növelni a Magyar Nemzeti Bank devizataralékait.

Katalin Neményi-Arndt, a bonni Deutsche Forschungsgemeinschaft könyvtárügyi előadója, a kulturális átalakulást foglalta össze. Itt is jóval a fordulat előtt erjedési folyamat indult meg s a művészek nagy része nyíltan tabutémákat érintett. A magyar médiák az 1989-es határyitással egyidőben — a szovjet hatalmi blokkban elsőként — mutattak rá a hatalom működésére és törvénytelenégeire. Az 1990. évi választások után Antall József és Göncz Árpád miniszterelnöki, illetve államelnöki megbízatásában a demokratikus változások és mozgalmak értelmiségi befolyása mutatkozott meg. Az új kormány első éveit azonban a rehabilitáció, a kárpótlás és a tulajdoni szabályozás kötötte le. Csak ezután került sor a kultúra pénzügyi reformjára. A támogatás gyökeres átalakítása sok kiadót teljesen felkészületlenül ért. Ismerteti a magyar kortárs irodalom főbb alakjainak rövid pályarajzát és irodalmi tevékenységét, akik közül külföldön elsősorban Esterházy Péter, Nádas Péter, Konrád György és Mészöly Miklós ismert. A színházi életet a régi és új viszonyok egymásmellettsége jellemzi; finanszírozási küzdelem zajlik, bérproblémák jelentkeznek, színházi vezetőtárlás folyik, támogatókat és szponzorokat keresnek. Ennek ellenére Magyarországon több mint ötven színháza jó látogatottságnak örvend. Legsikeresebb drámaírók Eörsi István, Gyurkovics Tibor, Spíró György és Schwajda György. Ezután részletesen bemutatja a filmművészet, a zene, a képzőművészet, építészet, múzeumok helyzetét és változásait.

A magyarországi németiségnek a német olvasót különösebben is érdeklő sorsát *Tilkovszky Loránt* egyetemi tanár (JPTE, Pécs) tárgyalja. A trianoni Magyarországon körülbelül félmillió német élt, akikre a nemzetiszocialista Németország háborús „emberanyagként” számított. A háború utáni kitelepítésüket több ízben maga Hitler vetette fel a magyar államférfiaknak, akik örömmel fogadták a javaslatot. Német-

ország és vele Magyarország második világháborús veresége után a magyarországi németek kitelepítése más körülmények között került napirendre. A szovjet vezetéssel magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság a németek kollektív bűnösségét vallotta. A magyar kormány ezzel szemben egyéni elbírálások alapján 200–250 ezerben jelöltet meg a kitelepítendőek számát. A potsdami konferencia hozzájárult a kitelepítéshez. A Szovjetunió viszont a magyarországi németek teljes kitelepítésével kívánt helyet teremteni a Csehszlovákiából eltávolítani akart magyarok számára. Nyomására a magyar kormány 1945 decemberében valamennyi német kitelepítését kilátásba helyező rendelet kibocsátására kényszerült. Végül is ez nem így valósult meg: 1946–1948 között körülbelül 170 ezer személyt telepítettek ki előbb Németország amerikai, majd szovjet övezetébe. A menekülés, evakuálás és kitelepítés után hozzávetőlegesen 230 ezer német maradt Magyarországon, akik a velük történtek után óvakodtak azonban németnek vallani magukat, jóllehet jogfosztottságukat az ötvenes évek elején megszüntették. Az országban szétszóródva, kisebb-segí környezetükből kiszakítva, asszimilációjuk feltartóztatathatatlannal haladt előre.

Az 1949 utáni nemzetiségi politika bizonyos türelmet tanúsított a németiség irányában. 1956–1968 között a „nemzeti megegyezés” jegyében helyzetük konszolidálására törekedtek, de problémáik megoldását automatikusnak tekintették. A szomszéd országok asszimilációs politikáját — amely nagylétszámú magyar kisebbséget érint — a magyar kormány a hetvenes évektől mintaszerűnek hirdetett nemzetiségi politikával szándékozott befolyásolni. Kölcsönösségre irányuló elképzelése azonban nem teljesült. A németiséget bevonták a nemzetiségeknek híd-szerepet tulajdonító elképzelésekbe s így megszilárdultak kapcsolatai az NDK-val, ahonnan elsősorban iskolaügyi vonalon érkezett számukra a segítség. Az NSZK-val csak az 1987. évi egyezmény nyomán bővültek az ilyen értelmű kapcsolatok.

Jelenleg a Magyarországi Németek Szövetsége pártoktól függetlenül kívánja folytatni tevékenységét, de tagsága érdekében figyelemmel követi azok programját és politikáját. Akadálytalan a magyarországi német kisebbség külföldi támogatása, amelyet elsősorban a hazai német iskolaügyi kiépítésére kívánnak fordítani. A szerző bemutatja a német kisebbség különböző szervezeteit és ismerteti tevékenységüket. A magyar parlament 1990. márciusában erkölcsileg rehabilitálta a német kisebbségeket. Határozatában megállapította, hogy elhurcolásuk, kitelepítésük az emberi jogokat sértő, igazságtalan eljárás volt. Végül a kárpótlásba is bevonták őket. Szabályozásra vár azonban a kisebbségek parlamenti képviselője és külsőben áll hosszasan előkészített kisebbségi törvény meghozatala.

Az igényesen megírt, fontos kötet színvonalas kutatási teljesítmény, amely tárgyilagos képet, egyfajta helyzetjelentést nyújt Magyarországról. A további eligazodást a fejezetekhez csatolt irodalomajánlás segíti. Az időrendi áttekintés pedig rögzíti a közelmúlt gyorsan változó és gyakorta feledésbe merülő történeti eseményeit.